

Van top-down, boekcentrisch, exclusief en autonomistisch, naar bottom-up, mediabreed, inclusief en heteronomistisch

Nederlandstalig poëzieonderzoek sinds 1996

Kila van der Starre

Abstract

The very first article of the very first edition of *Nederlandse letterkunde* in 1996 was an article on poetry. Wiljan van den Akker and Gillis Dorleijn presented an empirical study in which they counted the number of poems that were published in magazines and the number of poetry books that were published in the Netherlands, between 1901 and 1940, by Dutch language poets who were alive at the time. They claim this method enabled them to research the *complete* production of poetry in that period. However, their choices concerning method and corpus excluded certain types of poetry based on gender, genre, medium and degree of autonomy. Since the publication of their article in 1996, several developments concerning poetry research in the Dutch language area have resulted in a shift from a top-down, book-centric, exclusive and autonomous perspective on poetry, to a bottom-up, media-wide, inclusive and heteronomous perspective on poetry.

Keywords: poetry, Dutch poetry, non-book poetry, autonomy

1. Getallen, problemen en suggesties

Het allereerste artikel van het allereerste nummer van *Nederlandse letterkunde* ging over poëzie. Wiljan van den Akker en Gillis Dorleijn schreven een bijdrage ‘Over de geschiedschrijving van de moderne Nederlandse poëzie’.¹ De ondertitel, ‘Problemen, getallen en suggesties’, gaf meteen aan dat hun onderzoek een empirisch luik bevatte.² Met hulp van studenten en collega’s hadden de twee neerlandici een enorme berg werk verzet: ze telden het aantal gedichten dat tussen 1901 en 1940 verscheen in tijdschriften en

het aantal poëziebundels dat werd uitgegeven door uitgeverij in Nederland, geschreven door levende Nederlandstalige dichters.³

Aan de hand van die cijfers laten Van den Akker en Dorleijn zien dat dichters in de zogenaamde levensbeschouwelijke zuilen in de literatuurgeschiedschrijving geen hoofdrol toegekend kregen en zelden een bijrol, terwijl juist die dichters in die periode prominent aanwezig waren, met name in de tijdschriften. Ze tonen bovendien dat in de onderzochte periode 'de dominante uitgeverij van poëzie eerder een beweging in de richting van "ontzuiling" hebben versterkt' (3). De belangrijkste tendens die ze daarnaast in hun data waarnemen is de observatie dat het landschap van poëzieuitgeverij in de eerste twee decennia van de twintigste eeuw nauwelijks of niet veranderde, tot er rond 1920 een significante omslag kwam: een aanzienlijke hoeveelheid nieuwe uitgeverij veroverde de poëziemarkt, de productie van poëzie vertoonde 'een plotselinge stijging' (die zich bleef doorzetten tot 1940) en de positie die oude en nieuwe uitgeverij ten opzichte van elkaar innamen, veranderde 'drastisch' (21).

Aan de hand van het artikel van Van den Akker en Dorleijn, dat aan de wieg stond van het tijdschrift *Nederlandse letterkunde*, blik ik in deze bijdrage terug op vijftien jaar Nederlandstalig poëzieonderzoek. Ik analyseer het type poëzieonderzoek waar de auteurs verslag van deden in het artikel, ik neem hun oproep in het slot van dat artikel onder de loep en ik bekijk in het verlengde daarvan welke ontwikkelingen de bestudering van Nederlandstalige poëzie sindsdien heeft doorgemaakt.

2. Top-down, boekcentrisch, exclusief en autonomistisch

Refererend aan het empirische aspect van hun onderzoek, gebruiken Van den Akker en Dorleijn termen die de zogenaamde objectiviteit van hun resultaten benadrukken, zoals 'feiten' (3) en 'basale gegevens' (26).⁴ Om de vraag te beantwoorden welke schrijvers tussen 1901 en 1940 wanneer en waar welke gedichten publiceerden, kozen ze naar eigen zeggen een methodologie die hen zicht gaf 'op de *volledige* poëzieproductie' (3, mijn cursivering) en ze leggen meteen uit wat ze daarmee bedoelen: 'de tijdschriftpublicaties en de bundels' (3). Vervolgens merken ze op dat de literatuurbeschouwing buiten beeld blijft in hun onderzoek en in het slot van het artikel benadrukken ze nog eens hoe goed het zou zijn dat die op vergelijkbare wijze onderzocht zou worden,⁵ maar daar blijft het bij.

Interessant is om te bekijken welke zaken Van den Akker en Dorleijn expliciet en impliciet weglaten uit hun corpus. Ze benoemen ten eerste

expliciet dat ze dagbladen buiten beschouwing hebben gelaten (4). Dit is een opvallende keuze, omdat dat medium in de twintigste eeuw een zeer een belangrijke bron was (en in de eenentwintigste eeuw nog steeds is) voor de verspreiding van poëzie.⁶ Daarnaast tellen ze ook heruitgaven, bloemlezingen, 'uitgaven bestemd voor de jeugd en het onderwijs' en het werk van dode dichters niet mee (3). Wederom een ingrijpende keuze, omdat bloemlezingen, jeugdpoëzie en schoolboeken een grote groep lezers bereikten (en nog steeds bereiken) en dus een belangrijk rol spelen in de verspreiding van en kennis over dichters en gedichten.⁷ Ten slotte benoemen ze een selectie boeken die ze buiten het corpus houden, zonder die verzameling een overkoepelende naam te geven: 'Ook een bonte verzameling voordrachten, sketches op rijm en dergelijke, meestal bedoeld voor bruiloften en andere feestelijkheden is terzijde gelegd, hoezeer de kluchtige coupletten van B. Elferink (*Jantje Aviatiek*), Maupie Staal (*De vuilnisman*) of *Juliaantjes, gedichtjes en wijzen* van Mevrouw Lienders-Frackers ook nieuwsgierig maken.' (4)

Zaken die impliciet (waarmee ik bedoel: onbenoemd) uit het corpus geweerd zijn, zijn onder andere aan te wijzen in het tijdschriftencorpus. Van den Akker en Dorleijn refereren aan het onderzochte corpus van 35 tijdschriften met 'alle tijdschriften' die in die periode van belang waren voor Nederlandstalige poëzie.⁸ Het valt echter op dat veel vrouwentijdschriften uit die tijd niet zijn meegenomen in het corpus, zoals *Libelle* (1934-heden), *Margriet* (1938-heden), *Belang en Recht* (1896-1918), *Onze Kleeding* (1899-1920), *De Vrouw en haar Huis* (1906-1973), *De Ploeger* (1907-1919) en *De Haagsche Vrouwenkroniek* (1913-1942). Dit is een impliciete omissie, want op basis waarvan het tijdschriftencorpus is samengesteld wordt niet benoemd.

Andere weglatingen uit het corpus zijn de mondelinge poëzie, de straatpoëzie en de poëzie-objecten (zoals rijmprenten) uit de periode 1901-1940. Deze keuze is wederom opvallend (al is deze keuze met het oog op de methodologische problematiek rond het onderzoeken van deze non-boekpoëzie beter te verantwoorden dan de overige omissies), want net als in onze huidige tijd,⁹ waren de mondelinge, collectieve en sociale vormen van poëzie-ervaringen in de twintigste eeuw namelijk veel gebruikelijker dan het lezen van poëzie in boeken of tijdschriften. G.W. Huygens stelt bijvoorbeeld in zijn proefschrift uit 1946 over het publiek van Nederlandse literatuur in de periode van de achttiende eeuw tot zijn eigen tijd dat poëziebundels slecht verkopen, maar dat poëzie buiten het boek, zoals het straatlied, de declamaties van gedichten in koffiehuisen en gememoriseerde gedichten volop leeft.¹⁰ De enige poëziebundels die volgens Huygens goed verkopen, zijn die van wat hij 'brooddichters' noemt; schrijvers die in 'dichtwinkels' werken (volgens Huygens een typisch Hollands fenomeen), 'bruiloftdichters', de makers van

‘straatliederen’ en de auteurs van ‘stichtelijke lyriek’ (58, 64-65). Huygens legt bovendien uit dat in zijn tijd weinig mensen na hun schooljaren nog gedichten in boeken lazen, maar dat de dichtkunst wél ervaren werd via rijmprenten en tijdens het luisteren naar gedichten die door declamatoren werden voorgedragen voor feestelijke gelegenheden (202).¹¹

Welke conclusies kunnen we trekken uit de expliciete en impliciete omissies uit het poëziecorpus van Van den Akker en Dorleijn? Ten eerste is het corpus duidelijk samengesteld vanuit een houding die ik het ‘boekcentrische perspectief’ noem.¹² Vanuit dit perspectief staat het boek centraal als hét medium van de literatuur en functioneren de instituties in het literaire veld rond het boek als middelpunt.¹³ Het perspectief werd in het artikel enigszins verbreed door ook tijdschriftpublicaties te onderzoeken, maar verder dan die twee papieren media wordt er niet gekeken.

Ten tweede is het corpus duidelijk samengesteld vanuit een top-down perspectief. De onderzoeksvraag is namelijk geformuleerd met een sterke focus op de makers en verspreiders van poëzie (top-down) en niet op de ontvangers en gebruikers van poëzie (bottom-up). Vanuit dit perspectief is het niet per se kwalijk of problematisch om juist de poëzie die een groot publiek bereikte (bijvoorbeeld poëzie in dagbladen en bloemlezingen) buiten het corpus te houden, wat waarschijnlijk een verklaring is voor de benoemde en onbenoemde keuzes van Van den Akker en Dorleijn in de corpussamenstelling.

Ten derde blijken de weglatingen gebaseerd te zijn op zowel gender, medium, als genre, waarbij die drie factoren gedeeltelijk in elkaar grijpen en gekoppeld kunnen worden aan de typeringen ‘middlebrow’ en ‘lowbrow’.¹⁴ Deze omissies lijken voort te komen uit een autonomistisch gedachtegoed.¹⁵ Van den Akker en Dorleijn schrijven namelijk binnen een traditie waarin het idee domineert dat literaire teksten worden geproduceerd en ontvangen in een autonoom literair veld. Die overtuiging leidt tot het idee dat ook poëzie autonoom is: poëzie is niets anders dan poëzie en dient niets anders dan de poëzie zelf. Teksten die niet-complex zijn, teksten die expliciet verwijzen naar een sociale of historische context en teksten die duidelijk een andere functie hebben dan het zijn van literatuur, worden binnen dit gedachtegoed uitgesloten.

Saskia Pieterse, Gaston Franssen en Johan Sonnenschein hebben bijvoorbeeld laten zien dat deze mechanismen vaker werkzaam waren en zijn in zowel de bestudering van literatuur door neerlandici, als in selectieprocessen van auteurs zelf, zoals voor het samenstellen van poëziebloemlezingen.¹⁶ Ze toonden dit aan door zich te richten op de heteronomistische aspecten van de oeuvres van respectievelijk Multatuli, Kouwenaar en Gorter: aspecten waar, ook algemeen gesproken, eerder geen aandacht aan was besteed.¹⁷

Geert Buelens heeft laten zien dat deze mechanismen ervoor gezorgd hebben dat topicale poëzie, zoals gelegenheidsgedichten, politieke gedichten en protestliederen, structureel onderbelicht zijn gebleven in de bestudering van moderne Nederlandstalige literatuur, terwijl het onderzoeken van dit soort poëzie juist verhelderend kan werken voor onze kijk op het autonomiseringsproces.¹⁸ De keuzes van Van den Akker en Dorleijn sluiten nauw aan bij deze tendens: poëzie voor/in het onderwijs, gedichten in vrouwenbladen en gelegenheidspoëzie in dagbladen en tijdens mondelinge voordrachten lijken ze niet te beschouwen als 'echte' poëzie. Hun leermeester A.L. Sötemann noemde gedichten die geen doel 'in zichzelf' kennen maar een middel zijn om andere doelstellingen (engagement, sociale of maatschappelijke functie etc.) te verwezenlijken veelzeggend genoeg 'onzuivere poëzie'¹⁹ en die manier van denken resoneert in dit artikel, waarin op schijnbaar objectieve wijze teksten worden in- en uitgesloten van het genre en de term 'poëzie'. Blijkbaar horen 'onzuivere' gedichten niet thuis in een onderzoek naar 'de poëzie' in Nederland.

We kunnen er vanuit gaan dat de uitsluiting van dit soort poëzie de database en dus ook de conclusies van het onderzoek hebben beïnvloed, bijvoorbeeld wat betreft de vaakst voorkomende dichters en de verhoudingen tussen de zuilen. Interessant is dat Van den Akker en Dorleijn in de slotlinea van hun artikel (26) impliceren dat zij als modern letterkundigen het voorbeeld aan het volgen zijn van de historisch letterkundigen, door de aandacht te verschuiven 'van het literaire werk op zich', naar de functie die literatuur vervult 'in een cultuur-historische context'. Ze leggen uit: 'Wanneer esthetische overwegingen niet langer de hoofdrol spelen, blijken teksten die niet tot de canon behoren interessant te zijn of te worden. De moderne letterkunde is daarbij achtergebleven'. En ze sluiten af met een verkapte oproep: 'De tijd is rijp om de moderne letterkunde tot historie te verklaren om er opnieuw naar te kijken.'

Dit zijn opvallende conclusies, omdat ze (achteraf gezien) zelf zeer autonomistisch (en in die zin juist modern), top-down, boekcentrisch (in dit geval is 'papiercentrisch' wellicht een toepasselijkere term) en exclusief naar de poëzie in het algemeen en naar hun corpus in het bijzonder kijken. Als ze het corpus daadwerkelijk hadden samengesteld met een focus op de functie van poëzie in een cultuurhistorische context – geïnspireerd dus op de methoden van hun historisch letterkundige collega's – hadden ze de vrouwenbladen, dagbladen, gelegenheidspoëzie, mondelinge poëzie, straatpoëzie en poëzie-objecten niet uitgesloten van hun corpus.

Sinds de verschijning van dit artikel in 1996 zijn er in de neerlandistiek stappen gezet om daadwerkelijk te doen wat Van den Akker en Dorleijn als

cultuurbrede en inclusieve houding beoogden. In wat volgt, zal ik ingaan op wat die stappen grofweg zijn geweest, maar eerst zoom ik nog even uit om wat algemene zaken op te merken over Nederlandstalig poëzieonderzoek sinds 1996.

3. Afgenomen academische aandacht voor poëzie

Het valt namelijk op hoeveel bijdragen er in de begindagen van *Nederlandse letterkunde* aan poëzie waren gewijd en hoe die aandacht sindsdien is afgenomen. In de eerste jaargang van het tijdschrift stonden negen bijdragen over poëzie²⁰ en tekenend is dat de eerste jaargang wordt afgesloten met de mededeling dat *Cahiers Nederlandse Letterkunde* een complete aflevering over moderne Nederlandstalige poëzie zou gaan uitbrengen in het najaar van 1996.

Ter vergelijking: in de vier jongste nummers van *Nederlandse letterkunde* op het moment van schrijven, gaan slechts drie bijdragen over poëzie (wederom tel ik de recensies niet mee):²¹ Tommie van Wanrooij over identiteitsvorming en machtsverhoudingen in het achttiende-eeuwse stroomdicht (in 2020/3), Laurens Ham, Nina Geerdink, Johan Oosterman, Remco Sleiderink en Sander Bax over stadsdichterschap sinds de middeleeuwen (in 2020/1) en Janneke Weijermars over de dichter Prudens van Duyse (1804-1859) als bemiddelaar van vrouwelijke auteurs (in 2019/3).

Wat is er in de tussentijd gebeurd? Uiteraard hebben we te maken met een afname van het aantal studenten dat kiest voor de opleiding Nederlands in Nederland en daarmee samenhangend een krimp van de opleidingen, het aantal cursussen, het aantal promovendi en het vakgebied als geheel.²² Op het specifieke gebied van poëzieonderzoek is echter meer aan de hand. Opvallend is namelijk dat zowat alle hoogleraren Moderne Nederlandse Letterkunde die na A.L. Sötemann in Nederland zijn aangesteld, promoveerden op een proefschrift over poëzie,²³ terwijl sinds de aanstellingen van die hoogleraren het aantal neerlandistische proefschriften over poëzie in Nederland en Vlaanderen zeer klein is gebleven.²⁴

4. Bottom-up, mediabreed, inclusief en heteronomistisch

In de academische aandacht die de afgelopen vijftien jaar wél geschonken is aan Nederlandstalige poëzie, zijn tendensen aan te wijzen die, zoals gezegd, de wens van Van den Akker en Dorleijn vervullen om poëzie veel meer in en

vanuit een cultuurhistorische context te onderzoeken. De boeken *Literaire cultuur* (2001) van Barend van Heusden en *Literatuur in de wereld* (2013) van Jan Rock, Gaston Franssen en Femke Essink zijn hier voorbeelden van, net als de aandacht voor de relatie tussen literatuur en media in de oratie en het onderzoek van Yra van Dijk.²⁵ Specifiek op het gebied van poëzie zijn onder andere *Poëzie in Vredenburg. Twintig jaar Nacht van de Poëzie in Utrecht* en 'Poëzie buiten de bladspiegel' van Koen Vergeer (beide uit 2000), *Ongerijmd succes. Poëzie in een onpoëtische tijd* (2006) van Thomas Vaessens en *Oneigenlijk gebruik. Over de betekenis van poëzie* (2008) van Geert Buelens voorbeelden van publicaties met een inclusieve houding ten opzichte van het genre. Ook de aandacht voor poëzie in *Altijd weer vogels die nesten beginnen. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur, 1945-2005* (2006) van Hugo Brems is gedeeltelijk inclusief en mediabreed te noemen, net als het hoofdstuk over de poëzie van Alice Nahon in het proefschrift van Bram Lambrecht, dat deel uitmaakt van een groeiende aandacht voor middlebrow- en lowbrowliteratuur in het algemeen.²⁶

Deze 'nieuwe kijk' op poëzie – die inderdaad, zoals Van den Akker en Dorleijn wensten, deels gebaseerd is op de cultuurhistorische aanpak van historisch letterkundigen – bestaat vooral uit het toelaten van een breder palet aan teksten en het combineren van tekstinterne en tekstexterne methodologieën. Binnen deze ontwikkeling is de realisatie ontstaan dat poëzie meer is dan autonomistische gedichten in papieren boeken en wordt er erkend dat ook bijvoorbeeld gebruikspoëzie, podiumpoëzie, liedkunst, rap en poëzie op social media het 'waard' zijn om op een letterkundige manier te worden onderzocht. Die diversere casussen vragen logischerwijs om diversere methodes, resulterend in methodologische combinaties. Literatuurhistorisch onderzoek wordt bijvoorbeeld gecombineerd met cultuurhistorische en sociologische methodes,²⁷ en close reading wordt bijvoorbeeld gecombineerd met inzichten uit de muziekwetenschappen en politieke wetenschappen,²⁸ of de mediawetenschappen.²⁹

Interessant is dat Van den Akker en Dorleijn zelf later boeken en artikelen publiceerden waarin ze een inclusievere houding innamen ten opzichte van Nederlandstalige poëzie. Dorleijn deed dit bijvoorbeeld expliciet in het boek *Literatuur* (2017), dat hij samen met Dirk De Geest en Pieter Verstraeten schreef. En Van den Akker en Dorleijn deden samen iets soortgelijks tijdens een openbaar college dat ze hielden ter gelegenheid van de facultaire opening van het academisch jaar 2003-2004 aan de Universiteit Utrecht (later in artikelvorm gepubliceerd in *Vooy's*), waarin ze opvattingen over 'mannelijkheid' en 'vrouwelijkheid' in de Nederlandse poëzie tussen 1880 en 1940 onder andere bespraken aan de hand van Candlelightpoëzie: amateurpoëzie op de radio.³⁰

Recentere publicaties die te plaatsen zijn in de tendens om literatuur in het algemeen en poëzie in het bijzonder te beschouwen vanuit een bottom-up, mediabreed, inclusief en/of heteronomistisch perspectief, zijn bijvoorbeeld Stéphanie Vananastens onderzoek naar stadsdichterschap en straatpoëzie (2017), Dirk De Geests boek over de Vlaamse Poëziedagen (2017), Sander Bax' boek over literatuur in het mediatijdperk (2019), Bram Lambrechts onderzoek naar rouwpoëzie (2020), Laurens Hams boek over protestliederen (2020), het onderzoek van Aafje de Roest naar Nederlandstalige hiphop (2021) en mijn proefschrift (2021). Op dit moment staan bovendien twee boeken te verschijnen die helemaal in dit straatje passen, namelijk *Poëzie als alternatief* van Jeroen Dera en *Lyrisch activisme. Nederlandstalige poëzie en politieke strijd sinds 1848* onder redactie van Johan Sonnenschein en Kornee van der Haven.

Ook vallen de vele websites en boeken op die de afgelopen jaren zijn uitgebracht om de koppeling tussen poëzieonderzoek en het schoolvak Nederlands te versterken. Ik denk daarbij aan de boeken *Dichters van het nieuwe millennium* (2016), *Bundels van het nieuwe millennium* (2018) en *Gedichten van het nieuwe millennium* (2021) die Jeroen Dera samenstelde in samenwerking met Sarah Posman en mijzelf (het eerste boek) en Carl De Strycker (het tweede en derde boek). Ook denk ik aan de aandacht voor poëzie en het voortgezet onderwijs op de platforms LitLab, De Schrijfakademie en Taalbaas, alle drie onder leiding van Els Stronks, die op dit moment een van de voortrekkers is op het gebied van bruggen bouwen tussen de neerlandistiek en het voortgezet onderwijs in Nederland, en aan de twee poëzie-doe-boeken in de reeks *woorden temmen*, van respectievelijk Charlotte Van den Broeck en Jeroen Dera, en Babette Zijlstra en mijzelf. In deze didactische poëzieprojecten wordt poëzie vaak gepresenteerd als een genre dat toegankelijk gemaakt moet worden voor een breed publiek, waarbij vooroordelen over poëzie (zelfs bij leraren Nederlands) actief weggenomen worden.

Het aantal proefschriften over één dichter en zelfs artikelen over één gedicht zijn de afgelopen vijftien jaar sterk afgenomen, of zelfs helemaal verdwenen: een groot verschil met de begindagen van *Nederlandse letterkunde*. Het in detail analyseren van een gedicht, zoals Sötemann, Van der Poel, Veenema en Brems bijvoorbeeld nog deden in de eerste jaargang van het tijdschrift, gebeurt vijftien jaar later vooral nog in de literatuurkritiek, al is die ook enorm geslonken. Vooral *Poëziekrant*, *Awater* en *De Reactor* zijn de plekken waar academici in detail ingaan op poëziebundels, al zijn er in vergelijking met vijftien jaar geleden (grote) verschillen aan te wijzen in aanpak, toon en lengte van die stukken.

Vijftien jaar na dato zou de onderzoeksvraag van Van den Akker en Dorleijn in het allereerste artikel van het allereerste nummer van *Nederlandse letterkunde* nog steeds gesteld kunnen worden ('[W]elke poëzie is er in Nederland verschenen tussen 1901 en 1940?'), maar hoogstwaarschijnlijk anders beantwoord worden. In plaats van top-down, papiercentrisch, exclusief en autonomistisch, zou de vraag nu waarschijnlijk bottom-up, mediabreed, inclusief en heteronomistisch aangepakt worden. Daarmee zou hun oproep om poëzie consistent in een cultuurhistorische context te bekijken, zijn beantwoord. Hoe dezelfde vraag over nog eens vijftien jaar beantwoord zal worden, valt nog te bezien.

Noten

1. Zie over dit artikel ook de bijdrage van Mathijs Sanders aan dit jubileumnummer.
2. Van den Akker & Dorleijn (1996).
3. Voor het tellen van het aantal bundels raadpleegden de onderzoekers *Brinkman's* [sic] *cumulatieve catalogus* en de rubriek 'Pas verschenen boeken' in *Het nieuwsblad voor den boekhandel*: Van den Akker & Dorleijn (1996), 3. Naast bundels die in Nederland werden uitgegeven, keken ze ook naar Nederlandstalige bundels die in Vlaanderen verschenen en in Nederland verkrijgbaar waren (Idem). Voor het tellen van het aantal gedichten in tijdschriften raadpleegden ze handmatig 35 tijdschriften uit de periode 1909-1920 en extrapoleerden die conclusies naar de gehele onderzochte periode (1901-1940).
4. Al erkennen ze expliciet dat hun data 'onvolledig en voorlopig' zijn: Van den Akker & Dorleijn (1996), 26.
5. Aan het eind van het artikel (26) voegen ze de nuancering toe dat ze beseffen dat 'de structuur van het literaire veld en circuit complexer is dan uit onze uiteenzetting zou kunnen blijken', maar verwijzen dan nogmaals enkel naar de literatuurkritiek als een aspect dat ook op deze wijze onderzocht zou moeten worden.
6. Huygens (1946); Van der Starre (2021).
7. Witte & Scholtz (2015).
8. De onderzochte tijdschriften waren: *Bloesem en vrucht*, *De Amsterdammer*, *De beiaard*, *De beweging*, *De blijde boodschap*, *De gids*, *De Hollandsche lelie*, *De katholiek*, *De kunst*, *De nieuwe Amsterdammer*, *De nieuwe gids*, *De nieuwe tijd*, *De ploeg*, *De samenleving*, *De stijl*, *De tijdspiegel*, *De toorts*, *De varende zanger*, *De vrije mensch*, *Dietsche stemmen*, *Eigen haard*, *Elsevier's geillustreerd maandschrift*, *Groot Nederland*, *Het getij*, *Minerva*, *Mork's magazijn*, *Nederland*, *Omhoog*, *Ons tijdschrift*, *Onze eeuw*, *Onze zelfstandigheid*, *Propria*

- Cures, Stemmen des tijds, Van onzen tijd, Zij*: Van den Akker & Dorleijn (1996), 4.
9. Van der Starre (2017); Van der Starre (2021).
  10. Huygens (1946), 12, 29, 62.
  11. Zie Van der Starre (2021), 82-83 voor een uitgebreidere bespreking van de overeenkomsten tussen de conclusies over poëzie-ervaringen in de achttiende, negentiende en twintigste eeuw in het proefschrift van Huygens aan de ene kant en poëzie-ervaringen in de eenentwintigste eeuw aan de andere kant.
  12. Van der Starre (2021), 25.
  13. Dorleijn zou tien jaar na het besproken artikel samen met cultuursocioloog Kees van Rees het literaire veld geheel vanuit zo'n boekcentrisch perspectief definiëren in de inleiding van het invloedrijke boek *De productie van literatuur. Het Nederlandse literaire veld 1800-2000* (2006), dat hij samen met Van Rees samenstelde. Het literaire veld definieerden zij daar namelijk als 'de verzameling literaire instituties, organisaties en actoren betrokken bij de materiële en symbolische productie, de distributie en consumptie van wat "literatuur" wordt genoemd': Dorleijn & Van Rees (2006), 15, waarbij de literaire instituties die zorgen voor die productie, distributie en consumptie van literatuur werden voorgesteld als volledig draaiend rond het medium 'boek': Van der Starre (2021), 25. Samen met Jeroen Dera, Sander Bax en Anne Oerlemans werk ik op dit moment aan een artikel dat het schema van het literaire veld van Dorleijn en Van Rees kritisch onder de loep neemt.
  14. Zie voor meer over de relatie tussen gender en uitsluiting binnen het culturele en literaire landschap: Huyssens (1986), 49; Radway (1984); Meijer (1988); Van Boven (1992); Van Boven (2000), 690; Van Boven (2009); English (2010), X; Lezeres des Vaderlands (2016); Koolen (2018); Lambrecht (2018), 16; Van der Starre (2021), 450.
  15. De rest van deze alinea is sterk gebaseerd op Van der Starre (2021), 41-42.
  16. Pieterse (2008); Franssen (2008); Sonnenschein (2012).
  17. Buelens (2012), 73.
  18. Buelens (2012).
  19. Sötemann (1985), 126.
  20. Ik tel het artikel van Van den Akker & Dorleijn wel en de recensierubrieken niet mee: Betram Mourits schreef over de poëzie van de Zestigers en 'hoe de readymade de bestaande literatuurtheorie in verlegenheid heeft gebracht', Odile Heynders boog zich met een verwijzing naar haar onderzoek naar de geschiedenis van Nederlandse poëzie in West-Europese context over de dynamiek van de literatuurgeschiedenis, Sötemann presenteerde een close reading van het gedicht 'Het kerkhof aan het meer' van J.C. Bloem, Dieuwke van der Poel gaf een op gender gerichte analyse van het Middelnederlandse gedicht 'Der vrouwen heimelijkheid' (1405) van een anonieme dichter, H. Veenema schreef over een specifieke verwijzing in het gedicht 'Boerekermis' (1708) van Lucas Rotgans, Hugo Brems presenteerde een analyse van de gedichtencyclus 'Schilderij' (1978) van Rutger Kopland, Gert de Jager schreef

- een bijdrage over De Tachtigers en de aantrekkingskracht van het sonnet en Wouter Abrahamse gaat onder andere in op de poëzie van Theodore Rodenburgh (1574-1644) uit de rederijkerskamer De Eglentier.
21. Te weten: de nummers 25.3, 25.2, 25.1 uit 2020 en 24.3 uit 2019.
  22. HOP (2020). Al moeten we niet vergeten dat de internationale neerlandistiek relatief groot is en buiten Nederland en Vlaanderen het aantal studenten Nederlands de afgelopen jaren juist toeneemt: Dujardin (2019).
  23. Ben Peperkamp promoveerde op Vroman, Jaap Goedegebuure op Marsman, Wiljan van den Akker op Nijhoff, Gillis Dorleijn op Leopold, Wiel Kusters op Kouwenaar, Marita Mathijssen op Van Lennep en De Schoolmeester, Yra van Dijk op het typografisch wit in de poëzie, Geert Buelens op Van Ostaijen, Thomas Vaessens op Nijhoff en Van Ostaijen, en Jos Joosten op poëzie in *Tijd en Mens* (al richtte hij zich ook op proza in dat tijdschrift). Uitzonderingen zijn trouwens Mathijs Sanders (al ging zijn proefschrift gedeeltelijk over katholieke poëzie), Ton Anbeek (die promoveerde op laat-negentiende-eeuwse romans) en Jacqueline Bel (wier proefschrift gaat over proza in het fin de siècle). In Vlaanderen lijken hoogleraren en andere academici die op poëzie gepromoveerd zijn zich consistent met poëzie bezig te blijven houden, onder wie Dirk De Geest (die promoveerde op één gedicht van Claus), Yves T'Sjoen (die een proefschrift schreef over de poëzie van Richard Minne) en Anneleen De Coux (die promoveerde op de poëzie van Jacques Hamelink).
  24. *'Langs elkaar wringende stemmen' Dialogen met de poëzie van Stefan Hertmans* (2007) van Anne Decelle, *Gerrit Kouwenaar en de politiek van het lezen* (2008) van Gaston Franssen, *'De ornamentenversierde cither heraangetraakt' De metapoëzie van Jacques Hamelink* (2012) van Anneleen De Coux, *Kentering wending knik. Dynamiek in modern dichterschap* (2012) van Johan Sonnenschein, *Celan auseinandergeschrieben. Paul Celan in de Nederlandstalige poëzie* (2012) van Carl De Strycker, *De andere stem. Over het dialogisch dichterschap van Bernlef* (2016) van Johan Reijmerink, *Nu alles voorbij is, begint wat voorbij is opnieuw. De doorwerking van de Tweede Wereldoorlog in de Nederlandse poëzie* (2017) van Liesbeth Vonhögen, de biografie die Gerben Wynia in 2019 over C.O. Jellema afrondde met een lerarenbeurs van NWO en mijn proefschrift *Poëzie buiten het boek. De circulatie en het gebruik van poëzie* (2021) behoren tot de weinige voorbeelden van dissertaties die de afgelopen 15 jaar op het gebied van Nederlandstalig poëzieonderzoek zijn verschenen.
  25. Van Dijk (2014).
  26. Lambrecht (2016). Zie verder bijvoorbeeld het *Spiegel der Letteren*-thema-nummer 'Streekliteratuur in Vlaanderen en Nederland. Een nieuwe kijk op een vergeten genre' (De Geest e.a. (2005)), de onderzoeksprojecten van Erica van Boven en Mathijs Sanders over publieksliteratuur, 'middlebrow'-literatuur en bestsellers, het aan de Open Universiteit verbonden project 'Dutch Middlebrow Literature 1930-1940: Production, Distribution, Reception' en het aan de Radboud Universiteit Nijmegen verbonden project 'Mid-

- dlebrow Enlightenment. Disseminating Ideas, Authors and Texts in Europe (1665-1820)'.
 27. Zie Van Heusden (2001) en Vaessens (2006).
 28. Zie Buelens (2008) en Ham (2020).
 29. Zie Van Dijk (2014) en de 'material reading'-methode in Van der Starre (2021).
 30. Van den Akker & Dorleijn (2003).

Literatuur

- Akker, Wiljan van den & Gillis Dorleijn, 'Over de geschiedschrijving van de moderne Nederlandse poëzie. Problemen, getallen en suggesties', in: *Nederlandse letterkunde* 1, 1, 1996, 2-27.
- Bax, Sander, *De literatuur draait door. De schrijver in het mediatijdperk*. Amsterdam, Prometheus, 2019.
- Boven, Erica van, 'De eeuwige verbinding van schrijfsters, massa's en middelmaat', in: *De Gids* 163, 9, 2000, 688-696.
- Buelens, Geert, 'Poëzie die ernaar streeft oud nieuws te worden. Een herijking van het autonomiebegrip in het licht van topicale gedichten en liederen', in: *Spiegel der Letteren* 54, 1, 2012, 61-91.
- Coux, Anneleen De, *'De ornamentenversierde cithar geraangeraakt' De metapoëzie van Jacques Hamelink*. Vrije Universiteit Brussel, 2012.
- Decelle, Anne, *'Langs elkaar wringende stemmen' Dialogen met de poëzie van Stefan Hertmans*. KU Leuven, 2007.
- Dera, Jeroen, Sarah Posman & Kila van der Starre, *Dichters van het nieuwe millennium. Nederlandse en Vlaamse poëzie in de 21e eeuw*. Nijmegen, Vantilt, 2016.
- Dera, Jeroen & Carl De Strycker, *Bundels van het nieuwe millennium. Nederlandse en Vlaamse poëzie in de 21e eeuw*. Nijmegen, Vantilt, 2018.
- Dera, Jeroen & Carl De Strycker, *Gedichten van het nieuwe millennium. Twintig jaar 21e-eeuwse poëzie uit Nederland en Vlaanderen*. Gent, Poëziecentrum, 2021.
- Dera, Jeroen, *Poëzie als alternatief*. Amsterdam, De Wereldbibliotheek, 2021.
- Dujardin, Amber, 'Waarom de studie Nederlands in andere landen wél bruist', in: *Trouw*, 1 maart 2019.
- English, James F., 'Everywhere and Nowhere. The Sociology of Literature After "the Sociology of Literature"', in: *New Literary History* 41, 2, 2010, v-xxiii.
- Franssen, Gaston, *Gerrit Kouwenaar en de politiek van het lezen*. Nijmegen, Vantilt, 2008.
- Geest, Dirk De, *'Gij zijt allemaal welgekomen!' Basiel de Craene en de Vlaamse Poëziedagen*. Gent, Poëziecentrum, 2017.

- Ham, Laurens, *Op de vuist. Vijftig jaar politiek en protestliedjes in Nederland*. Amsterdam, Ambo Anthos, 2020.
- Hoger Onderwijs Persbureau, 'Nog maar tweehonderd eerstejaars voor studie Nederlands', *Algemeen Onderwijsbond*, 2 oktober 2020.
- Huygens, G.W., *De Nederlandse auteur en zijn publiek. Een sociologisch-literaire studie over de ontwikkeling van het letterkundig leven in Nederland sedert de 18^e eeuw*. Amsterdam, Van Oorschot, 1946.
- Huysens, Andreas, 'Mass Culture as Woman', in: Andreas Huysens, *After the Great Divide. Modernism, Mass Culture, Postmodernism*. Ann Arbor, University of Michigan Library, 1986, 44-64.
- Lambrecht, Bram, *Een pedagogisch project. Publieksliteratuur uit Vlaanderen tijdens het interbellum*. Antwerpen, Garant, 2016.
- Lambrecht, Bram, "A Reluctant Revenge" The Poetry of De Eenzame Uitvaart', in: *Dutch Crossing*, 2020, 1-15.
- Pieterse, Saskia, *De buik van de lezer. Over spreken en schrijven in Multatuli's Ideën*. Nijmegen, Vantilt, 2008.
- Radway, Janice, *Reading the Romance*. University of North Carolina Press, 1984.
- Roest, Aafje de, "Lees iets!" De mogelijkheden van Nederlandse hiphop in de leescultuur van jongeren', in: Segers, E. & Steensel, R. van (red.), *De nieuwe lezer: Lezen in het digitale tijdperk*. Stichting Lezen Reeks nr. 34, Utrecht, Eburon, 2021, 97-109.
- Sonnenschein, Johan & Kornee van der Haven, *Lyrisch activisme. Nederlandstalige poëzie en politieke strijd sinds 1848*. Gent, Universiteit Gent, 2021.
- Sonnenschein, Johan, *Kentering wending knik. Dynamiek in modern dichterschap*. Amsterdam, Universiteit van Amsterdam, 2012.
- Sötemann, A.L., 'Twee modernistische tradities in de Europese poëzie': in: Wiljan van den Akker & Gillis J. Dorleijn (red.), *Over poëtica en poëzie*, Groningen, Wolters-Noordhoff, 1985, 77-94.
- Starre, Kila van der, *Poëzie in Nederland. Een onderzoek naar hoe vaak en op welke manieren volwassenen in Nederland in aanraking komen met poëzie*. Amsterdam, Stichting Lezen, 2017.
- Starre, Kila van der, *Poëzie buiten het boek. De circulatie en het gebruik van poëzie*. Utrecht, Universiteit Utrecht, 2021.
- Strycker, Carl De, *Celan auseinandergeschrieben. Paul Celan in de Nederlandstalige poëzie*. Antwerpen-Apeldoorn, Garant, 2012.
- Vanasten, Stéphanie, 'Over materiële, oorspronkelijke literatuur in de openbare ruimte. Het hedendaagse stadsdichterschap en zijn visuele poëziedragers en -installaties, naar een gedicht van Joke van Leeuwen', in: *Spiegel der Letteren* 59, 2-3, 2017, 361-378.

Vonhögen, Liesbeth, *Nu alles voorbij is, begint wat voorbij is opnieuw. De doorwerking van de Tweede Wereldoorlog in de Nederlandse poëzie*. Heerlen, Open Universiteit, 2017.

Witte, Ewout & Amber Scholtz, *Rapportage boekenbranche meting 33. Tweede reguliere meting van 2015 naar het kopen, lezen en lenen van boeken*. Amsterdam, Koninklijke Vereniging van het Boekenvak & GfK, 2015.

Over de auteur

Kila van der Starre is literatuurwetenschapper, neerlandicus, docent, poëziecriticus en redacteur bij De Reactor. Begin 2021 verdedigde ze aan de Universiteit Utrecht haar proefschrift *Poëzie buiten het boek. De circulatie en het gebruik van poëzie*, dat als gratis e-boek beschikbaar is. De zes casushoofdstukken in dat boek gaan over straatpoëzie, Instagrampoëzie, poëzietatoeages, poëzie in rouwadvertenties, Candlelightpoëzie (op de radio) en Plintpoëzie (op gebruiksvorwerpen). In 2016 stelde ze samen met Sarah Posman en Jeroen Dera de essaybundel *Dichters van het nieuwe millennium. Nederlandse en Vlaamse poëzie in de 21^e eeuw* samen, in 2017 richtte ze de crowdsourcingswebsite *Straatpoezie.nl* op en in 2018 publiceerde ze samen met Babette Zijlstra het eerste poëzie-doe-boek in de reeks *woorden temmen*. E-Mail: k.a.vanderstarre@uu.nl